

Görünürlük Faşizmi ve Mahremiyetin Yitimi: Kamusal Halkla İlişkilerde Performans Gösterisine Dönüşen Çocukluk

Çocuk mahremiyetinin kitle iletişim araçlarında ihlaline ilişkin literatür oldukça geniştir. Ancak bu literatürde dikkat çeken bir eğilim öne çıkmaktadır: Sorumluluk çoğu zaman ebeveyne, hatta çocuğun kendisine yüklenir. Medya okuryazarlığı eğitimlerinde de benzer bir vurgu öne çıkar; bireyin bilinçlendirilmesiyle dijital risklerin azaltılabileceği varsayılır. Kuşkusuz bu yaklaşım önemlidir. Ne var ki, mahremiyet sorununu yalnızca bireysel farkındalık eksenine indirgemek, meselenin yapısal ve kurumsal boyutunu görünmez kılma riski taşır. Enformasyon düzensizliği (2017), enformasyon krizi (2018) ve infodemi (2020) kavramları ile ifade edilen günümüz enformasyon ekosisteminin en önemli sorunlarından biri, bu kavramların işaret ettiği sorunlar karşısında ilgili kurum ve aktörlerin sorumluluk üstlenmemesidir. Aynı tavır, çocukların dijital mahremiyeti meselinde de görülmektedir.

Mahremiyet, en temelde, kişinin kendisine ait olanı, tercih ettiği oranda ve tercih ettiği kişilerle paylaşmasıyla ilgili “alan” üzerinde tasarruf hakkını ifade eder. Bu alan; bedensel, bilişsel, duygusal ve sosyal sınırları içerir. Bu sınırların esnetilmesi veya kaldırılması, tercihin yine bireye veya reşit olmayan bireylerin ise velisine ait temel bir hak. Kişinin tanınmasını sağlayan ya da kimliğini belirlenebilir kılan her türlü veri (hukuken “kişisel

veri”) bu sınırın bir parçasıdır. Bu sınır fiziki noktada bedensel, zihinsel boyutuyla bilişsel ve duygu duruma boyutuyla duygusal, gündelik hayat pratiği ile de sosyal boyutta bireye alan açan, özerklik sağlayan temel bir hakkın icrasidir. Doğumdan ölümüne kadar sağlık ve eğitim başta olmak üzere hayatın tüm alanlarının dijitalize edilerek erişilebilir veri-havuzlarına dönüştürülmesi, hem bedensel hem zihinsel hem de duygusal güvenliğimizi doğrudan ilgilendiren yeni bir sorun alanını ortaya çıkarmıştır. Dolayısıyla mahremiyet ihlali, yalnızca özel hayatın ifşası değil; kişinin özerkliğine yönelik sistematik bir aşınma ve saldırıdır.

Dijitalleşme ve Veri Ekosisteminin Yeni Riskleri

Dijital dünyanın oluşturduğu yeni enformasyon ve iletişim ekosistemi, katmanlı ve çoklu boyutları ile “can güvenliğini ve insan haysiyetini” korumayı ivedi bir şekilde gündeme almayı gerektirmektedir. Bu noktada ise üzerinde durulmasında öncelik tanınması gereken konuların başında ise çocuklar ve çocukların dijital iyi olma hâlini riske edecek yeni sorun alanları gelmelidir. Dijitalleşme süreciyle birlikte hayatın hemen her alanı, -sağlık, eğitim, sosyal ilişkiler- veri üretir ve depolar hale gelmiştir. Türkiye e-dönüşüm projesiyle 2000’lerden itibaren kamusal işleyişlerin neredeyse tümünü

dijitalleştirerek yeni bir yapılanma sürecine girdiği de hatırlandığında doğumdan ölüme kadar kişilerin işlenen tüm verileri (biyometrik veriler, sağlık kayıtları, eğitim performans bilgileri ve sosyal medya paylaşımları) geniş veri havuzlarında birikir. Doğumunun ilk gününden itibaren bedene uygulanan tüm tetkiklerin ve tedavilerin e-nabız gibi sağlık veritabanlarına işlenmesi ve izinli veya izinsiz bu verilerin erişilebilir olması, bedene sızma (hacklemes) gibi hayati sorun alanlarıyla da bizi karşı karşıya bırakabilmektedir. Biyolojik varlığının güvenliğine müdahale edebilecek verilerin bir veri havuzundan depolanması, bir can güvenliği riskine beraberinde getirirken duygu durumlarının, gündelik hayat pratiklerinin, daha önce paylaşılan fikirlerini depolanması ile kişiye ilişkin profillemeye çalışmaları, “insan haysiyetini” riske edici kapsayıcı bir yapısal soruna dönüşebilmektedir. Bu durum yalnızca teknik bir veri güvenliği meselesi değildir; aynı zamanda “insan haysiyeti ve can güvenliği”yle doğrudan bağlantılı olarak toplumsal yeniden örgütlenme meselesidir. Yeni koşulların gerektirdiği güvenli hayat alanlarının

oluşturulması, insan haysiyetini incitmeyecek çoklu boyutlarıyla bir kamusal örgütlenmeyi zorunlu kılmaktadır.

Bir veri ihlali, kişinin biyolojik güvenliğine zarar verebilecek bilgilerin kötüye kullanımına yol açabileceği gibi; duygu durumları, alışkanlıklar ve sosyal ilişkiler üzerinden yapılan profillemeler de kişinin itibarını, haysiyetini ve bütün hayat alanlarını tehdit edebilir. Dijital ortam, böylece yalnızca bir iletişim mecrası değil; dijital ayak izleri ile “unutmayı unutturacak” bir hafıza ile kimliğin kalıcı biçimde kayda geçtiği ve yeniden üretildiği bir gözetim alanına dönüşmektedir.

Bu bağlamda en kırılgan grup çocuklardır. Çünkü çocuk, henüz rızasını bilinçli biçimde ifade edebilecek direnç ve özerkliğe sahip değildir ve oluşturulan dijital ayak izi çoğu zaman kendi denetimi dışında şekillenir. Kapsayıcılık ve çok boyutluluk prensibine uygun olarak biyo-fizyolojik, zihinsel, psikolojik ve sosyo-kültürel alanlarda çocuğun iyi olma hâline katkı sağlayacak bir dijital dünyanın inşasını gerekli

kılan belirsizliklerle dolu bir ortam var. **Özerklik, özgünlük ve özgürlüklerini ihmal etmeden güvenli bir ortamda zihnî ve ruhî gelişimlerini tamamlayacak hayat kalitesi ve memnuniyetini önceleyen bütünsel ve çok boyutlu bir yaklaşımla çocuğun iyi olma halini gözetmeye katkı yapacak düzenli çaba ve çalışmalar, temel bir ihtiyaç ve haktır.** Dünya Sağlık Örgütü'nün “fiziksel, zihinsel ve sosyal tam iyi olma hali” olarak «hastalığın olmama durumu» olarak tanımladığı iyi olma hâlini, fiziksel, zihinsel ve sosyal tam iyi olmanın ötesinde bedensel, zihinsel ve sosyal bir varoluşun “denge”sini gözetmek olarak daha insani ve gerçekçi bir arayış, küre ölçeğinde temel bir ihtiyaca dönüşmüş durumda.

Bu bağlamda çocukların dijital mahremiyetinin ihlaline yol açan ve bir sorun kaynağı olarak analiz edilebilecek bir uygulama da kamu kurumlarının sosyal medya hesaplarını kullanım pratikleridir. Merkez teşkilatından en küçük idari birim olan ilçe yönetimine kadar her düzeyde kamu kurumları sosyal medya hesaplarını aktif bir şekilde kullanmaktadır. Çocuklara hizmet veren eğitim kurumları (okullar ve Kur'an kursları) dikkate alındığında ise sosyal medya hesapları üzerinden çocukların mahremiyetini ihlal edebilen sosyal medya kullanımları, idari birim olarak ilçenin de ötesinde tekil kurumsal uygulamalara kadar indirildiği görülmektedir. Bu noktada ortaya çıkan sorunların önlenmesi için “kişisel veriler” yasası ve diğer ilgili mevzuat geliştirilmiştir.

Hukuki Çerçeve ve Kurumsal Sorumluluk

Kişisel verilerin korunması, 2010 yılında yapılan anayasa değişikliği ile Türk hukuk sistemine girmiş ve 2016 yılında çıkarılan Kişisel Verilerin

Korunması Kanunu ile yasal bir çerçeveye kavuşmuştur. Yasanın çıkışından iki yıl önce 2014 yılında Millî Eğitim Bakanlığı'nın yayımladığı Kişisel Verilerin Korunması Genelgesi'nde, kişisel veriler “kimliği belirli veya belirlenebilir bir gerçek kişiyle ilgili her türlü veri” olarak tanımlanmıştır. Çocuklara yönelik hizmet veren en büyük kurumsal yapı olarak MEB'in kişisel verilerin korunması hakkının “temel bir insan hak ve özgürlükleri arasında” olduğunu ve bu verilerin korunmasının da “insanın şahsiyetinin korunması açısından hayati öneme sahip” olduğu vurgusu çok değerlidir.

2017 yılında Okullarda Sosyal Medyanın Kullanılması Genelgesi'ni yayımlayan MEB, Anayasa, yasa ve uluslararası düzenlemelere de referans vererek “il, ilçe, okul ve kurum yöneticileri tarafından, okul veya kurumlarında görev yapan tüm personel ile öğrenim gören öğrencilerin, kişilerle ilgili her türlü ses, yazı, görüntü ve video kayıtlarının internette veya farklı dijital ya da basılı ortamda hukuka aykırı şekilde paylaşılmasının Anayasaya, uluslararası sözleşmelere ve 1739 sayılı Milli Eğitim Temel Kanununa aykırı olduğu; bu fiillerin Türk Ceza Kanununda suç olarak düzenlenmiş olduğu hususunda bilgilendirilmesi sağlanacak ve bu durumların önüne geçilmesi için gerekli önlemler alınacaktır. Ayrıca, kişilerin psikolojik ve sosyal yönlerine olumsuz etki yapacak her türlü ses, görüntü ve video kayıtlarının genel ağ ortamlarına yüklediği ve paylaştığı tespit edilenler hakkında ilgili mevzuatı çerçevesinde gerekli yasal işlemler başlatılacak ve sonucundan Bakanlığa bilgi verilecek” kararı ile de bunun denetimini düzenlemiştir. 21 Ağustos 2023 tarihinde “2023-2024 Eğitim Öğretim Tedbirlerine İlişkin Tedbirler” başlıklı yayımlanan genelgede dijital bağımlılık ve dijital ortamlar dışında vakit geçirme ve dijital bağımlılıkla mücadele vurgusu yine önce çıkarılmıştı. Çocuklarımızın verilerinin kamunun

denetiminde işlendiği ve korunduğu “e-Okul Yönetim Bilgi Sistemi”nin kullanımının yanında 2019 pandemi sonrasında giderek yaygınlaşan yeni nesil eğitim teknolojileri adı altında kullanıma sokulan aplikasyonlar, kurumsal düzeyde çocukların dijital mahremiyetini ihlal edici yeni bir zemin oluşturdu.

Covid-19 pandemi döneminde eğitimin dijital uygulamalar üzerinden uzaktan yürütülmesinin de bir sonucu olarak Microsoft Teams, Google Classroom ve Zoom gibi ABD merkezli büyük teknoloji firmalarının kullanılması MEB e-Okul Yönetim Bilgi Sistemi dışında çocuklarımızın eğitim verilerinin kamu kurumlarının dışında küresel düzeydeki büyük şirketlerin elinde toplanmasına yol açan bir başka kurumsal mahremiyet ihlali olarak not edilmelidir. Pandemi döneminin ihtiyaçlarının da karşılığı olarak Türkiye’deki yazılım şirketlerinin geliştirdiği okul, veli, öğretmen ve öğrenci arasında iletişimi sağlayan yeni nesil teknolojik çözümlere karşılık üretilen aplikasyonların da eğitimde kullanılmaya başlanması sorunu yapısal bir hale dönüştürmüştür. Geliştirilen çeşitli aplikasyonlarla okul yönetiminin ve sınıf öğretmenlerin yönlendirmesiyle ücretsiz ve ücretli ikili uygulama ile velilerin oturum/hesap açmasıyla kullanılması teşvik edilen bu yeni nesil iletişim teknolojileri, okul, veli, öğretmen ve öğrenci arasında iletişimi sağlama iddiasını taşımaktadır. Okul yönetimi veya öğretmenler tarafından bu öğrencilerin okulu, adı, soyadı, aldığı dersler, sınav notları, ödevler, ebeveyne davetler ve notlar bu uygulamalara işlenmektedir.

Eğitim verisi, örgün eğitimde olan çocukların başta eğitim ve öğretimle ilgili olmak üzere tüm verilerini kapsamaktadır. Okul bilgisi, aldığı dersler, notlar, devam-devamsızlık durumu, disiplin, kültürel etkinliklere katılım vb. amaç ve tür ayırımına gitmeksizin eğitim-öğretim, sınav

ve değerlendirme amacıyla çocukların her türlü verisi bu aplikasyonlara işlenmektedir. Özel sektörün geliştirdiği ve okullar tarafından kullanılan eğitim teknolojilerinin özellikle de web tabanlı ve mobil cihazlarda kullanılmak üzere geliştirilen aplikasyonların kullanımı ve bu uygulamalar üzerinden çocukların eğitim hayatına ilişkin verilerinin işlenmesi, eğitim teknolojilerini geliştiren şirketlerin politikaları ve verileri üçüncü taraflarla paylaşılmasının olduğu dikkate alındığına, kurumsal işleyişte çocukların mahremiyetini ihlal edici ciddi bir sorun söz konusudur.

Eğitim sisteminde bu tür uygulamalarda yaşanan sorunlara rağmen başta çocuklar olmak üzere her bireyin kişisel verilerinin kanun ile koruma altına alınması ve veri güvenliğinin denetimi ve düzenleyici kurum olarak Kişisel Verileri Koruma Kurumu’nun (<https://www.kvkk.gov.tr>) çalışmaları önemlidir. Bu regülasyonlar ve oluşturulan denetim mekanizmaları, habercilik ve halkla ilişkiler başta olmak üzere medya ve iletişim meslek alanlarını da doğrudan etkileyen bir sonuç doğurmuştur. Mesleki sınırlılıklar ve ayrıcalıklar olsa da KVKK dikkate alınmadan bir haberin yapılması, bir halkla ilişkiler çalışmasının yürütülmesi mümkün değildir. Ancak bu regülasyon ve idari denetim mekanizmalarının yeterince işletildiğini söylemek de güçtür. Özellikle en hassas konu olan çocuklar söz konusu olduğunda bile bu konuda yasanın asgari şartlarına uygun davranmanın bile ihmal edildiğine ilişkin çokça örneklerle karşılaşılıyor. Bunların başında da kamu kurumlarının sosyal medya hesapları üzerinden yürüttükleri halkla ilişkiler faaliyetleri gelmektedir.

Dijitalleşme ile birlikte bir imkan olarak değerlendirilip açılması kararı verilen kamu kurumlarının sosyal medya hesapları, çocukların dijital mahremiyetine ilişkin ihlallerin de konuşulmasını

gerektiren yeni bir iletişim pratiğini ve anlayışını üretmiştir. Yapısal bir soruna dönüşme eğilimi gösteren bu yeni yönelim, kamu kurumlarının işleyişinde ve iletişimde “hizmet odaklı” anlayıştan izlenme, beğenilme ve etkileşim sayılarına endeksli “performans odaklı” bir gösteri kültürüne evrilmesine yol açmıştır. Bu meseleyi “görünürlük faşizmi” kavramı çerçevesinde; kamu kurumlarının dijital mecralarda var olma stratejilerini ve bu stratejilerin en savunmasız özneler olan çocuklarla ilişkili boyutunu acilen masaya yatırmak gerekir. Bu noktada sorun, yalnızca bireysel ihmal değil; kurumsal iletişim kültürünün dönüşümüdür.

Hizmet Odaklılıktan Performans Gösterisine

Dijitalleşmeyle birlikte kamu kurumlarının iletişim pratiği de değişmiştir. Sosyal medya hesapları başlangıçta bilgilendirme amacı taşırken, zamanla kurumsal imaj ve etkileşim performansının ölçüldüğü alanlara dönüşmüştür. Takipçi sayısı, beğeni oranı ve görüntülenme istatistikleri; yöneticilerin görünürlüğünü, doğrudan veya dolaylı biçimde performansını temsil eden ölçütler haline gelmiştir.

Bu dönüşüm, “görünürlük faşizmi” olarak adlandırılabilir bir baskı üretmektedir. **Görünürlük artık bir tercih değil, varoluşsal bir zorunluluk gibi sunulmaktadır: “Görünüyorum, öyleyse varım.” Paylaşılmayan faaliyet, yapılmamış sayılmakta; dijital kayda geçmeyen hizmet yapılmamış kabul edilmektedir.** Bu bağlamda çocuk görüntüleri, sosyal medya üzerinden etkileşimi ve duygusal bağlantı noktalarının yakalandığı yeni bir iletişim diline ve içerik üretimine malzeme yapılmaktadır. **Çocukla verilen poz, yöneticiyi “şefkatli”, “halkla iç içe”, “samimi” gösteren**

sembolik bir performans unsurudur. Ancak bu performans, çoğu zaman çocuğun mahremiyet hakkını ihlal eden, çocuğu nesnelleştiren, dijital iyi olma hâlini yok sayan bir sonuç üretir. Çocuk, kamusal halkla ilişkiler stratejisinin içerik nesnesi haline getirilir.

Çocuğun Araçsallaştırılması ve Dijital Ayak İzi

Çocukların yer aldığı sosyal medya paylaşımları; fotoğraf, video ve ses kayıtları üzerinden kalıcı bir dijital arşiv oluşturur. Bu kayıtlar gelecekte çocuğun **biyo-fizyolojik, zihinsel, psikolojik ve sosyo-kültürel** alanlarda hayatını olumsuz etkileyebilecek bir “dijital hafıza” üretir. Üstelik bu dijital hafıza/dijital ayak izi, çoğu zaman çocuğun ve velisinin rızası dışında şekillenir.

Burada mesele yalnızca hukuki değil; sanal ve gerçek dünyada çocuğun “iyi olma hâli”ni olumsuz etkileyebilecek bütünsel sorunlardır. **Çocuğun üstün yararı ilkesi gereği, kamusal iletişim faaliyetlerinde öncelik, çocuğun can güvenliği ve haysiyeti olmalıdır.** Oysa performans odaklı sosyal medya kültürü, beğeni ve görünürlük oranlarını “başarı” göstergesine dönüştürerek yöneticileri daha fazla etkileşim getirecek içeriklere yöneltmektedir. Böylece “iyi yönetici” imgesi, dijital kıstaslar üzerinden inşa edilen bir illüzyona dönüşmektedir.

Yeni Bir İdari, Hukuki ve Etik Çerçeve İhtiyacı

Etkileşimin, görünürlüğün kamu kurumlarının işleyişinde ve yöneticinin belirlenmesinde bir başarı kriteri haline getirilmesi, gündelik hayatın tamamını içine alacak bir illüzyona neden olduğu gibi

çocuk mahremiyeti için de büyük bir tehdide dönüşmektedir. Sorunun çözümü ise ebeveynin veya çocuğun kişisel düzeydeki yetkinliğinin artırılması ile yalnızca bireysel farkındalığa indirgenemez. Bu çerçevede Aşağıdaki yapısal adımların tartışmaya açılması, “çocuğun iyi olma hâli” için yeni bir idari, hukuki ve etik çerçeve ihtiyacına cevap verecek bir girişimi başlatmalıdır. Söz konusu adımlar şu şekilde maddeler halinde sınıflandırılabilir:

- Çocuk odaklı kurumsal iletişim rehberi: Kamu kurumları ve yöneticilerinin hizmet verdikleri hedef kitle ve paydaşları için bilgilendirmeyi de sağlayan, kurumsal itibari güçlendiren bağlayıcı ve denetlenebilir ilkeler içeren özel bir kurumsal iletişim kılavuzu hazırlanmalıdır.
- Çocuk fotoğraflarının paylaşımında istisnailik ilkesi: Çocuğun üstün yararı ilkesine uyumlu istisnai durumlar hariç, kamu kurumlarının ve özellikle de yöneticilerinin sosyal medya hesaplarında çocuklara ilişkin görsellerin paylaşılması temel ilke olmalıdır.
- Sosyal medya hesaplarındaki takipçi sayısı ve etkileşim oranının başarı kriteri olduğu yanlış anlamasından kurtulma: Sosyal medya performansının kamu yöneticilerinin performans değerlendirilmesinde başarı ölçütü olduğu yanlış anlamasından kurtulmayı getirecek bir kamu yönetim anlayışının oluşturulması ve yaygınlaştırılmasına ihtiyaç var. Burada temel ilke, sosyal medyada “görünürlük” yerine klasik değerlendirme kriterleri ile hizmet kalitesi ve kamu yararı temelindeki anlayışın yeniden öncelenmesine uygun bir kamusal halkla ilişkiler anlayışının uygulama konulması gerekir.
- Bağımsız denetim ve yaptırım mekanizmalarının güçlendirilmesi: Çocukları sosyal

medya performansının malzemesine dönüştürülmesinin önüne geçilecek şekilde mevcut mevzuatın uygulanması, yasal boşlukların giderilmesi ve sürecin etkin biçimde izlenmesi gerekir.

“Dijital iyi olma hâli” perspektifi: Çocuğun biyo-fizyolojik, zihinsel, psikolojik ve sosyo-kültürel alanlarda iyi olma hâlini geliştirecek, koruyacak bir yönetim anlayışı ve buna uyumlu bir iletişim stratejisinin hayata geçirilmesi, bir zorunluluk haline gelmiştir.

Konunun hassasiyetinden hareketle bu maddelerin her birinin üzerinde durulması, ilkelerin belirlenmesi, kuralların net olması ve uygulamaların denetlenmesi, yöneticilerin yanlış alışkanlıkları terk etmesini sağlayacağı gibi çocuk mahremiyetinin korunmasında ciddi ilerleme kaydedilebilir. Sonuç olarak, kamusal halkla ilişkiler alanında ortaya çıkan görünürlük baskısı, çocuk mahremiyetini sistematik biçimde aşındıran, hatta ciddi oranda ihlal eden yeni bir risk üretmektedir. **Çocuğun dijital vitrine dönüştürülmesi; yalnızca hukuki bir ihlal değil, insan haysiyetini ihlal edici yapısal bir soruna dönüşmüştür.** Kamusal iletişimin meşruiyeti, görünürlük miktarıyla değil; çocuk başta olmak üzere temel haklara saygı ve kamusal sorumluluk bilinciyle ölçülmelidir. Çocukların mahremiyeti ise bu sorumluluğun en hassas ve en öncelikli alanıdır. **Dijital çağda çocuğa güvenli bir hayat alanı oluşturmak, çocuğun ekrandan uzak tutmaya ilişkin çabalara indirgenemez. Kurumların iletişim yönetim süreçlerinde çocuğu kurumsal düzeyde bir “görünürlük nesnesi” haline getiren sistemin kendisini sorgulamaktan geçer. Gerçek bir yönetim başarısı, görünürlük faşizmine hizmet etmekte değil, bireyin en temel hakkı olan mahremiyeti her koşulda savunmakta olduğu unutulmamalıdır.**